FOLYÓIRATSZEMLE

Társadalmi Szemle, Valóság

Új elemek a századforduló körüli marxizmusban címmel, a Valóság egyik új számában *Berend* Rózsa

Karl Kautsky

— mostanában újravizsgált — tételeit ismerteti az agrárkérdésről és az imperializmusról. A szerző megállapítja, hogy a századelő német szociáldemokráciájának osztrák—cseh származású teoretikusa szükségképpen jutott el az agrártematika újszerű értelmezéséhez. Parasztkérdés azért nem volt előzőleg a marxizmusban, mert a magasan fejlett kapitalizmusban — Angliában — gondolkodva, sokáig azt látták, hogy „a birtokos parasztság gyakorlatilag eltűnik". A Monarchiában és a kevéssé iparosodott, délnémet területeken azonban nem ez volt a helyzet. Kautsky a már a múlt század 80-as éveiben észrevette ezt, de — szemben azokkal, akik az agrártematikát abszolutizálva, magát a marxizmust is elvetették volna — azt állította, hogy „a paraszti kisparcella történetileg elavult intézmény, és a párt nem táplálhat illúziókat a parasztság körében, nem hirdetheti, hogy a termelés ősi formája újra feltámasztható". A 90-es évek közepére kristályosodott ki a parasztság számára egy olyan út „ami nem áll ellentmondásban a jelen gazdasági fejlődési tendenciákkal". Ezek szerint a szociáldemokráciának az a feladata, hogy a parasztság kizsákmányolás és proletarizálódás elleni küzdelmeit olyan társulások, társadalmi intézmények felé irányítsa, amelyek a paraszti igényeket a politikai szervezetekhez közvetítik. A junker—porosz állam keretei között azonban — ismerte fel Kautsky — a kisparaszti szövetkezetek nem funkcionálhatnának a haladás irányában. Véleményét

a modern imperializmusról

Kautsky legmódszeresebben az 1898-ban keletkezett Régi és új gyarmatpolitika című tanulmányában fejtette ki. Szerinte a korábbi évszázadok kereskedelmi (holland) és feudális (spanyol, portugál, korai francia) és az amerikai munkagyarmat —„ami kizsákmányolás helyett a betelepülők munkájára épült" — után a század végére a helyzet megváltozott.

Megjelent ugyanis az ipari tőke is, és „míg a kereskedelmi tőke aktív gyarmatpolitikát követelt, az ipari tőke inkább szabad kereskedelmet, felvevőpiacot kíván". Kautsky úgy látta, hogy amíg például Anglia defenzív gyarmatpolitikát folytat, Németország és Oroszország „régi-új" imperializmusa az egyházra, a bürokráciára és a militarizmusra támaszkodik. Egyik, 1900-ban írt cikkében Kautsky — régebbi álláspontjával ellentétben — felvetette, hogy a militarizmus „közbejöttével" a „höhe Finanz" immár az ipari tőkét is aláveti érdekeinek.

A kapitalizmus lehetőségeinek kutatásában Kautsky a századfordulón is felismerte már, hogy „a kapitalizmus előtt még hosszú jövő áll. Az ultraimperializmus, a tőkés nagyhatalmak megállapodási rendszere is meghosszabbíthatja létét". El lehet mondani, hogy Karl Kautsky elméleti munkássága, legalábbis több vonatkozásban „belefutott a marxizmus Hilferding, Luxemburg és Lenin nevével fémjelezhető, továbbfejlődési irányába, sőt végső soron a leninizmusba..."

Vadász Sándor — a Társadalmi Szemle új számában —

Rosa Luxemburg

„újrafelfedezéséről" ír. A nagy lengyel—német forradalmár iránti érdeklődés megnövekedése — „a tulajdonképpeni reneszánsz" — az 1960-as évek végén kezdődött. A mártírhalált halt teoretikus születésének centenáriuma — 1971 — jó alkalom volt arra, hogy bizonyos tételei, gondolatai összegeződjenek. (A hazánkban is ismert Gilbert Badia — egy tanulságos Luxemburg-életrajz szerzője — állapította meg, hogy több mint negyven év során kevesebb szöveget publikáltak tőle világszerte, mint a legutóbbi tíz esztendő alatt.) Nemrégiben pedig megalakult — a japán Narihiko Ito professzor kezdeményezésére — egy nemzetközi Luxemburg-bizottság is. Ennek linzi összejövetelén állapították meg, hogy „majdnem minden probléma, amelynek megoldásán Rosa Luxemburg a maga idejében fáradozott, még mindig időszerű". (A bizottságban magyar kutató, Vadász Sándor is részt vesz.)

Az említett bizottság egyik osztrák tagja — Fritz *Weber* professzor — állapította meg Luxemburg egyik fontos művéről, a Tőkefelhalmozásról, hogy alapos vizsgálata megdönti a leggyakrabban hangoztatott két fő vádat: a mechanikus összeomlás teóriát és a spontaneitás-elméletet. Kiderült, hogy — legalábbis számos mai marxista tudós szerint — a Tőkefelhalmozás-t „mindenekelőtt politikai aspektusból kell vizsgálni", mert itt Luxemburg „azokat a kérdéseket rendszerezte és általánosította, amelyek még a múlt században a revizionizmus-vitában vetődtek fel". De például a „harmadik világ" megszületése — és maga a kifejezés is — hitelesíti a „vörös Rosa" történelmi előrelátását. Sajnálatosnak tartja a Társadalmi Szemle cikkírója, hogy a legutóbb magyarul megjelent Luxemburg-kötet bevezető tanulmánya „számos féligazságot, sőt tévedést" tartalmaz. Az írás hangvétele pedig „régvolt idők ortodoxiájára, steril marxizmusára emlékeztet".

A. G.

Major Máté nyolcvan éves

KÖSZÖNTJÜK SZÜLETÉSNAPJÁN az építészt, írót, tudóst, közéleti embert, fél évszázad társadalmi haladásáért folytatott küzdelmeinek szenvedélyes és sokoldalú, sebeket osztó, sebeket kapó, soha meg nem alkuvó részvevőjét. *Major* Mátét, akinek ösztönző hatása saját szakmai környezetén túl az építészeti hivatás művelőinek jóformán összességére, a tudomány és művészet világára, az olvasók széles körére — sőt: jó néhány tévéműsorának révén ennél is messzebbre —, nemzedékek sorára kiterjed, s aki — számtalan formában képviselve építészetünket — nemcsak hazánkban, határainkon kívül is megbecsülést szerzett az építészet ügyének.

Eszme, hit, elkötelezettség, rendkívüli munkabírás, szociális érzékenység és a meggyőződésből fakadó sajátos belső sugárzás nem csupán személyes tulajdonságai, hanem egy nagy nemzedékhez való tartozásának jegyei is. Emberi-építészeti ideáljai olyan forradalmi nemzedéknek a hitéből öltöttek testet, amelynek számára a szociális forradalom és az építészet megújulásának igénye szorosan egybeesett.

E KETTŐS ELKÖTELEZETTSÉG jelentkezik abban, hogy még mint az illegális munkásmozgalomhoz tartozó fiatal építészmérnök a modern építészet egyetemes törekvéseit itthon képviselő CIRPAC (CIAM) csoporthoz csatlakozik és 1934—37 között a Szocialista Képzőművészek Csoportjának is titkára. A munkáslakáskérdés foglalkoztatja már a CIAM csoport kiállításai idején és később a *Tér és Formában* megjelent, első írásaiban.

A felszabadulás után ível fel szakmai és tudományos pályája. A Művészeti Tanácsban, az Új Építészek Körében (amelynek alelnöke) és más közéleti fórumokon megnyilvánuló tehetsége és cselekvőkészsége a hivatali szervező tevékenységből a Műegyetem katedrájára emeli, hogy ott két és fél évtizedes oktató-nevelő munkát folytasson — a kettős fogalom legteljesebb értelmében —, szellemi harcait tovább víva, közéleti feladatokat is teljesítve. (1953—64 között az Építőművészek Szövetségének elnöke, ez előtt és után számos egyéb funkció viselője).

A tudományos munka, az építészetelméleti-építészettörténeti kutatás, az írói és szerkesztői tevékenység, az akadémiai tennivalók sora úgy épül össze egyetlen roppant és energikus teljesítménnyé, hogy már önmagában ez a sajátos, állandó munkában kiteljesedő életvitel — a fáradságot nem ismerő, minden percet, még az ülésezés holtpontjait is írásra, alkotásra kihasználó megfeszített figyelem, a legkisebb részletre kiterjedő alaposság, a személyes utánjárás, kiterjedt levelezés, az adatfelderítés gondossága — iskolát teremt (nem is beszélve e különös szellemi műhelyt jelentő, személyes alkotómunka nemzetközi jelentőségéről a marxista építészet-történetírás és elméleti kutatások megteremtésében). Művelődéstörténeti megközelítéseinek új hulláma idején jólesik felidézni Major Máté harmincöt évvel ezelőtti egyetemi óráit, ahol az európai műveltség, irodalom, zene és technikatörténet alapjaiba ágyazva adta elő az építészet *művészeti voltáról* mindazt, amivel építészek alkotókészségét és elkötelezettségét serkenteni és fejleszteni lehet. Akkor úgy hittük, irodalomszeretetéhez, írói tehetségének vonzáskörébe tartozik mindez; azóta át kellett éreznünk: nem más ez, mint a csak egyetemes jellegében továbbadható kultúra átörökítésének nagyszerű pedagógiai koncepciója.

MŰVEIT FELSOROLNI reménytelen vállalkozás lenne; húsznál több könyve, szerkesztői tevékenysége (az általa szerkesztett folyóiratok, a Tér és Forma munkájában való részvételtől az *Új Építészet*-en, az *Építés—Építészet*-en, *Magyar Építőművészet*-en át a három akadémiai lapig, az *Architektúra* és *Az építészet világa* című könyvsorozatig csak egy része munkásságának.

Félezernyi cikkének, tanulmányának címjegyzéke már tíz évvel ezelőtt is tizennyolc nyomtatott oldalt töltött be.

Csak jelezhetjük tehát, és részleteiben nem idézhetjük fel itt azt a sokágú küzdelmet, amit az építészet új fogalmának és szociális tartalmának kialakításáért, építészetünk felszabadulás utáni újjászervezéséért, a korszerű építészeti szemléletért és gyakorlatért, az építészet művészet voltából fakadó feladatok teljesítéséért és szociális programjának megvalósításáért, az iparosított építészet színvonaláért és ellentmondásainak feloldásáért, az építészeti, képzőművészeti és irodalmi kultúráért — a kultúra egészének sorsáért folytat és folytatott.

1949-ben még csak első egyetemi évfolyama ünnepelte lelkesen és szeretettel a fiatal Kossuth-díjas professzort; most, három és fél évtizeddel később, még hosszú alkotó életet kívánva, népünk és társadalmunk köszönti.

Vámossy Ferenc

Magyar muzsikusok Londonban

A TAKÁCS VONÓSNÉGYES londoni hangversenyéről ír a *Times* kritikusa, Nicholas *Kenyon:*

„Fenntartások nélkül megállapíthatjuk, hogy a Takács vonósnégyes, amely Evianban és Portsmouthban díjat nyert és az elmúlt néhány évben rendszeresen visszatérő vendége a Wigmore Hallnak, valóban kiváló együttes. Hangzása dús, hangadása elég tiszta Haydnhoz, ritmikája elég tüzes Bartókhoz, dallamvonalainak melegsége és érzékenysége elég bőséges Dvorákhoz.

Egy-két dolog mégis zavaró volt, főként az egyensúly és a dinamika apróságai tekintetében. Csodálatot érdemel vezetőjük, *Takács-Nagy* Gábor, amiért visszafogja önmagát olyankor, amikor nem övé a legjelentősebb anyag, de valamennyi játékosnál jelentkezett valami különös hajlandóság arra, hogy visszavonuljon, amikor nem vezető dallamot játszik..." *(The Times,* július 13.)

Hugo *Cole,* a *Guardian* hasábjain így ír a hangversenyről:

„Ennek az igen tehetséges vonósnégyesnek különleges hangzása éppoly jól illik Haydnhoz, mint Bartókhoz, tiszta hangszíneivel, erőteljes, de sohasem túlhangsúlyozott ritmusaival, belső szólamaival, amelyek sohasem olvadnak egyetlen hangmasszává. Valamennyi játékos rendelkezik azzal a jártassággal és lélekjelenléttel, amely képessé teszi őket ötven ütemnyi prestissimo során akár egy tucat szerep betöltésére is — főként a Bartók-mű pizzicato tételére gondolok, amelyet még sohasem hallottam ilyen változatosan színezve...

Becsülöm a második hegedűs tudását is, aki Haydn op. 77. No. 2.-ben szóló variációját elragadóan játszotta abban az enyhén alázatos modorban, amely megfelel egy XVIII. századbeli másodhegedűsének, a Bartók-mű középső tételében viszont démoni energiájú és erejű játékosnak bizonyult.

Igen figyelemreméltó és eredeti előadás volt ez... *Jandó* Jenő volt a zongorista Dvorák *Kvintettjében* — ugyancsak értelmes, pontos játékos, akinek erős érzéke van a dráma, ritmus és az együttes muzsikálás iránt, valamint megvan mindaz a kedélye, amelyet ez a vidám, könnyed és dallamos mű megkíván." *(The Guardian,* július 13.)

JANDÓ JENŐ szólóestjéről a *Daily Telegraph* kritikusa, David *Money* a következőket írja:

„...jeles művész, aki nemcsak nagyszerű technikával rendelkezik, de mély kapcsolat fűzi a zenéhez is. Műsorát a legnagyobb szabású Haydn-szonátával (Esz-dúr, No. 52.) kezdte. Bár a méltóságteljes első tételt kissé gyorsabbra vette a szokásosnál, semmi sem sikkadt el, mert minden frázist alaposan kidolgozott és éneklő hangja ugyanilyen mély benyomást keltett a többi tételben is. Beethoven arisztokratikus Asz-dúr szonátájában (op. 110.) a frazeálás és hangsúlyozás pontosan az volt, aminek lenni kellett. Az Arioso-részleteknél az utolsó tételben olyan éneklő legatót alkalmazott, amelyben karjának súlyát is latba vetette, mint remek technikájának tartozékát.

Schubert posztumusz B-dúr szonátája az előadótól rendkívül élénk formaérzéket kíván meg. Jandó minden tételben a zene rapszodikus csodálkozását érzékeltette ott, ahol rögtönzés-jellegű volt, rátalált a ritmus kifejező árnyalataira is." *(The Daily Telegraph,* július 14.) **P. M.**

NAPLÓ

Kulinyi István festményeiből rendezett kiállítás nyílik a Dorottya utcai kiállítóteremben ma, pénteken délután 5 órakor. A tárlatot Mezei Ottó művészettörténész nyitja meg.

◆

Töreky Ferenc grafikus kiállítása augusztus 4-én, délután 4 órakor nyílik meg a balatongyöröki Klubkönyvtárban, a Hazafias Népfront községi bizottsága rendezésében. A tárlat augusztus 21-ig hétköznap 16—19 óra között, vasárnap pedig 9—12 és 15—19 óra között látható.

◆

A Luzernben augusztus 15. és szeptember 8. között megrendezendő zenei fesztiválra a világ legnagyobb zenekarai közül nyolcat hívtak meg, köztük a berlini, a prágai, a bécsi, a bostoni és a müncheni szimfonikusokat. A koncerteken Karajan, Kubelik, Ozawa, Abbado, Pollini, Barenboim és más világnagyságok működnek közre.

Dzsesszfesztivál Debrecenben

KÉTFÉLE NÉZŐPONT kínálkozik a Magyarországon rendezett dzsesszfesztiválok megítélésére. Tágabb perspektívából nézve lehetőségeik viszonylagossága tűnik szembe; szűkebb optikán át szemlélve viszont a viszonylagosság lehetőségei válnak inkább láthatóvá. A megfelelő látószög alighanem a kettő között található, hiszen illúzió volna a nagy külföldi seregszemlékhez mérni a kötött költségvetésből gazdálkodó hazai találkozók adottságait; másfelől viszont folyamatos kontrollnak kell kísérnie az eredményt, hogy vajon ezzel a szűk kerettel miképpen sáfárkodtak a rendezők.

Jó évtizede más, arra hivatottabb intézmények érdektelensége arra késztette a Magyar Rádiót, hogy kezdeményező szerepet vállaljon fel a hazai dzsesszfesztiválok szervezésében. Partnereket néhány nagyváros (Debrecen, Nagykanizsa, Szeged, Békéscsaba, Miskolc) művelődési központjaiban találva, kialakította a vidéki dzsesszhétvégék rendszerét, amely évente három-négy alkalommal kínál figyelemre méltó hangversenyeket a műfaj kedvelőinek. A fesztiválok közül a leghosszabb életűnek és legtartalmasabbnak a debreceni bizonyult, ma már nemcsak a magyar, hanem a környező országokban élő dzsesszkedvelők számára is utazásra csábító programot kínálva. Tizenhárom év alatt a legnagyobb és elérhetetlen amerikai sztárok kivételével sok tengeren túli és csaknem valamennyi jelentősebb európai muzsikus megfordult az alföldi városban, a hazai muzsikusok számára pedig egyértelműen ez a legrangosabb bemutatkozási lehetőség.

AZ IDEI TERMÉS szerényebb aratást ígért a tavalyinál, legalábbis ami a meghívottak elismertségét, népszerűségét illeti. Ám a dzsesszben, csakúgy mint más művészeti ágakban, az *esztétikai* érték nem mindig fedi a *piaci* értéket, s így valóban előfordulhat, hogy kevésbé „jegyzett" muzsikusok, vagy együttesek meglepetésszerűen színvonalas produkciókkal rukkolnak elő. Akadt erre is meg az ellenkezőjére is példa Debrecenben. mégis a muzsikusok és a közönség egymásra találásának azt a felfokozott, szinte mámoros hangulatát, mint amit a múlt évben a *Gateway,* az *Oregon* vagy *Jan Garbarek* együttesének játéka ihletett, alig-alig élhette át a jelenlévők élményekre áhítozó gyülekezete.

Oka lehetett ennek az, hogy különösebb műsorszerkesztési koncepció nem volt felfedezhető a program összeállításában; hogy néhány előadó már sokadjára jár Magyarországon, tehát elveszett újdonságvarázsa; hogy nem mindig a helyszíneknek megfelelő formációkat választották ki a szervezők; és hogy bizony a rendezés ezen a fesztiválon, pontosabban a legnagyobb tömegeket vonzó sportcsarnokban alaposan levizsgázott és beárnyékolta a túlnyomó többségében békességre és a spontán jelenlétlaza atmoszférájára vágyó közönség debreceni napjait. Ok tehát volt elég ahhoz, hogy *elgondolkozzanak* rajta a szervezők és levonják a szükséges tanulságokat a jövőre.

ZENEI TARTALMAIBAN mindazonáltal a fesztivál, ha új jelenségeket nem hozott is felszínre, látni engedte, miképpen élnek tovább és teljesednek ki a dzsessz utóbbi két évtizedében meghatározóvá váló tendenciák. A rock immár visszavonta a dzsesszben elfoglalt hadállásait és szabaddá tette az utat a két domináns alkotói magatartás és stílus érvényesülése számára. Az egyik a sokak által még mindig a „legtisztább" dzsessznek tekintett swinges és bonos alapokon nyugvó *mainstream* irányt követi, illetve egyfajta klasszicizálás, vagy újkonzervativizmus jegyében annak elemeiből igyekszik modernebb ötvözetet formálni. Ez a megközelítésmód itt leginkább az amerikai *Randy Brecker* együttesét jellemezte, tökéletesen professzionális, de nem túl eredeti zenéjével.

A másik irány az avantgarde, vagy mai kedveltebb nevén *kreatív-improvizatív* muzsika, amely eszközeiben részben a kortárs komponált zene, részben a hatvanas évek *free* mozgalmaiból merít és elvontságában már semmiképpen nem hozható egy platformra a dzsessz szórakoztató vonulataival. E stíluson belül is megfigyelhetők változások: egyrészt ironikusabb, parodisztikusabb gesztusokban, másrészt a korábban minden kötöttséget elvető free melodikusabbá és strukturáltabbá váló jellegében megtestesülően. Az európai free egykori *enfant terribe-je,* a nyugatnémet Peter *Brötzmann* például már kifejezetten logikusan építkező, kerek formát alkotó, a szándékoltan egyszerű témákat hatalmas erejű kollektív improvizációkban csúcsosító együttes játékkal képviselte ezt az irányt; s rokonítható vele a japán *Moriyama* Takeo ellenpontozásos előadásmódja is. Viszont inkább a kortárs komponált zene felé hajlott *Szabados* György és az amerikai szaxofonos, Anthony *Braxton* mélyen átélt és egymásratalált kommunikációja.

NEM SZORÍTHATÓ BE természetesen minden hallott együttes ezekbe a kategóriákba, hiszen a mai dzsesszt éppen törekvéseinek, irányainak, eszközeinek változatossága jellemzi a legjobban: s ennek megfelelően akadt példa e sokféleségre Debrecenben is. A brazil *Vismonti —Vasconcelos* duó az etnikai tudatosságra, a nyugatnémet *Brüninghaus* trió a rock impresszionisztikus továbbfejlesztésére, az amerikai Paul *Motian* triója a megkomponált, szép hangzások alkalmazására, a japán *Newsy Herd* a kimunkált bigband játék hatásosságára mutatott fel meggyőző módszereket. Megközelítésmódjuk a zene abszolút *komoly* felfogására, az önálló közlendő és kifejezőkészség igényére utal, s éppen ezzel tudták maguk mellé állítani az *őszinteséget* magasan értékelő közönséget is.

És ez az a pont, amely ezen a fesztiválon különösen hangsúlyozta a magyar és a külföldi muzsikusok magatartása és teljesítménye közötti különbségeket. Míg az utóbbiak játékának minden percében érződik a tét, az alkotás mögött felsejlő azonosulásvágy és odaadás, addig sajnos a hazai együttesek többsége rutinfeladatot megoldó, a dzsessz bevált fogásait ötlettelenül és meggyőződés nélkül ismételgető, a zenei gondolatokat vég nélküli improvizációkkal helyettesítő alakulatnak tűnt. Kivételként csak *Binder* Károly, *Dresch* Mihály, *Gonda* János együttese és a *Debreceni Ütőhangszeres Együttes* említhető, mint amelyek ha eredményeikben nem is mindig, de szándékaikban legalább meghaladták ezt a szintet. S ez egy olyan szakaszban, amikor a dzsessz egyre nehezebb feltételek között küzd fennmaradásáért, mindenképpen elgondolkodtató.

Turi Gábor

A szaké és az ember című — tegnap megjelent — interjunkból nyomdai okok miatt egy szedett sor kimaradt, így a cikk egyik mondatának értelme épp az ellenkezőjére fordult. A kérdésre — „Mi a véleménye honfitársaink nyelvtudásáról? — Lomb Kató válasza valójában így hangzott: „Fiatal, főiskolai képzettségű szakembereink már megállják a helyüket, de a kisebb képzettségű rétegek nyelvi analfabetizmusa néha elkeserítő".

◆

Julius Nemcik és Edita Nemcikova-Spannerova, Pozsonyban élő művészházaspár tárlata nyílt meg csütörtökön a budapesti Csehszlovák Kulturális Központban. Mintegy 70 művet — többségében tájképeket, csendéleteket — állítottak ki.